

مسجد کبود، گوی مجید تبریز

مسجدی که از آن به فیروزه جهان اسلام یاد می شود و در زمره آثار تاریخی ایران اسلامی است.

مسجدی که از آن به فیروزه جهان اسلام یاد می شود و در زمره آثار تاریخی ایران اسلامی است.

به گزارش نصر، مسجد کبود را به زبان ترکی آذربایجان « گوی مجید » گویند. این مسجد که از ابنیه تاریخی دوره پادشاهان قراقویونلو به شمار می آید با مدرسه و مقبره و جمیع عمارات ملحق به آن به نام ابوالمظفر جهانشاه بن قرایوسف (۸۳۹-۸۷۲ هجری قمری) مظفریه خواننده می شده است.

حافظ حین کربلایی تبریزی از زهاد صوفیه قرن دهم هجری در روضات الجنان و جنات الجنان در باره این تأسیسات عظیم می نویسد: در درآمد تبریز در جانب مشرق که خیابان گویند (کهنه خیوان) (۱) عمارتی است در کمال لطافت و نیکویی موسوم به مظفریه از مآثر ابوالمظفر جهانشاه بن قرایوسف بن قوره قمش بن بیرام خواجه ترکمان، گویا این عمارت به سعی و اهتمام حرم محترمه وی خاتون جانی بیگم بنا شد ... این مسجد و عمارت در سال ۸۷۰ هجری قمری با نظارت و عزالدین قاپوچی بن ملک (عزالدین دربان شاه) به انجام رسیده است. عمارت و متعلقات مظفریه شامل مسجد و قبه (گنبد) شامخی برای دفن خود و فرزندان و شوهر خاتون جان بیگم خاتون ، خانقاهی است در باغی پرگل و ریحان قرار گرفته و اتاق ها و غرفه های تابستانی و زمستانی دارد و آنها را محلی برای ذکر و تسبیح خداوند قرار داده و وقف علما و فقها و زهاد متصوفه کرده است و نیز آن بقعه مشتمل بر قناتی است که متصل به خانقاه مذکور است که آن را با گنبدی که بر دهانه آن ساخته و دو حوضی که زیر آن قبه است وقف بر جمیع مسلمین کرده است.

می نویسند: جهانشاه به همسر خود خاتون جان خاتون معروف به بیگم دختر صاحب الاعظم غیاث الدین والمله، امر فرمود که بقعه ای را مشتمل بر ابواب خیرات و میرات بنا کند و این بقعه در بیرون شهر تبریز در دروازه جدید در محله « پس کوشک » در جایی به نام « فخرآزاد » ساخته شد و آن عمارتی عالی و رفیع النیان ... این بزرگ عمارت تبریز که شاهکار معماری و هنر اسلامی است در سال ۱۱۹۳ هجری قمری در زلزله هولناک همگی ویران شد و فقط چند دیوار آن که بسیار متین و محکم بود باقی و باغ و حیاط خانقاه بسیار باشکوه آن و قنات و حمام و تمام متعلقات مسجد و عمارت مظفر به نابود شدند. مدت ها و یرانه های این مسجد در محله خیابان، در سمت شمال شاهراه تبریز - تهران واقع شده و ی شود که نامی است خود از صنعت بناه و در تداول ترکی « گوی مجید » یعنی مسجد کبود کاشی های آبی رنگ و بی نظیر در دنیا. این مسجد دارای وقفنامه بسیار ارزشمندی است به نام صریح الملک (اسناد دولتی) که تعداد کثیری از روستاها و باغات و مزارع و حمام ها و قناتها و ... وقف عمارت مظفریه شده و در سال ۱۲۶۵ هجری قمری این وقفنامه توسط امیر نظام گروسی به خزانه سلطنتی فرستاده شد که شش کیلوگرم وزن این کتاب وقفنامه به طول و عرض ۲۷ و ۲۷ times و ضخامت آن با جلد ۵/۹ و بدون جلد ۵/۸ سانتیمتر است و هر صفحه یازده سطر دارد با جلد چرمی ممتاز یشمی رنگ ، این وقفنامه را فقیه و عالم زمان ، شیخ نجم الدین اسکویی تأیید و تصدیق کرده است.

فیروزه اسلام یا مسجد کبود باشکوه ترین عمارت اسلامی را تعداد کثیری از جهانگردان خارجی و داخلی ستوده اند که از همه جالب تر خاطرات آقای دیتوس اسمیت (۲) یکی از دانشمندان معروف آمریکا است. وی در بازدیدی که در سال ۱۳۳۸ هجری شمسی از مسجد کبود به عمل آورد و گفت: ... شگفتا در قرنی که آمریکا کشف شده ، ایرانی چه عظمتی داشته است ! شاید نظرش این بود که چرا ایرانیان دنبال علم و هنر را نگرفتند تا همیشه پیشرو قافلۀ تمدن باشند.

این مسجد فارغ از هرگونه تحسین و تمجید است ولی جالب ترین قسمت آن چنین باید معرفی شود. در سرلوحه یکی از تابلوها که خود شاهکار نفیسی است حدیث « اتخذوا المساجد بیوتاً عودوا و قلوبکم الرقة) با خط کوفی تزئینی بسیار زیبا به اندازه تمام عرض تابلو از کاشی ساخته و در زمینه منقش دل انگیزی جای داده شده است.

مفاد حدیث شریف این است : « به مساجد بروید تا با دل دهای رقیق و پاکیزه و زدوده از گرد غفلت و خودخواهی باز گردید.» این معنا واقعیت دارد اما با ورود به مسجد کبود و دیدن این همه زیبایی و حسن ظاهری، حتی قبل از توجه به مفاهیم عالیه کتیبه ها، روح آدمی به حدی تلطیف می شود و به اندازه ای رقت پیدا میکند که شیفته هنر و استعداد خارق العاده بشر می گردد، در بغش ر جهانی که این قدر امکان ایجاد زیبایی ها و نیکی ها در آن وجود دارد جزء به سوی صلح و صفا و مهر و وفا گام بردارد.

این مسجد یا به قول مادام دیولافوا، تالار بزرگ، از شرق به غرب به دو تالار طولانی و از سوی کوچکی که محراب در آن واقع شده متصل است این قسمت از مسجد کبود را را مؤلف کتاب ارزشمند « تاریخ جغرافی دارالسلطنه تبریز » مسجد مرمر خوانده و آن جنوب به. پسر عم نادر را چنین تعریف می کند : ... دهنه طاق ورودی این مسجد سه ذرع و نیم است طول فرش اندازه مسجد کوچک الی محراب ۱۵ ذرع تبریز است و عرض مسجد چهارده ذرع و دور گنبد آن پنجاه و یک ذرع است. اطراف این مسجد دور تادور ، آزاره مرمری دارد و سابقاً بالاتر از آنها روی همه دیوارها و سطح درونی گنبد از کاشی کبود رنگ زیباتر از مینای فرنگ پوشانده شده بود و روی کاشی ها را با آب طلا گل سازی و طرح اندازی نموده بودند.

در سال ۱۳۰۸ شمسی مرحوم میرزا محمد علی خان تربیت این ترس را که مردم عامی یاوه گوپی کرده گویند فلانی مرمهرای نفیس مسجد را کند و برد، کنار گذاشت و به یاوه گوپی مردم نیز اعتنایی نکرد، همتی نمود، سنگ ها را از زیر خروارها خاک بیرون آورد و در دور تا دور مسجد هر یک را در جای خود قرار داد (چهل مقاله نخجوانی ، ص ۶). مشخصات کلی این اثر باستانی چنین است: شماره ثبت تاریخی ۱۶۹ ، سردرب مسجد رو به شمال است ، درب ورودی به اندازه ۷ متر ۵/۸ times; متر بوده و از سطح خیابان قدیمی به اندازه ۵ پله سنگی هر یک به طول ۲ متر و به ارتفاع ۲۰ متر می باشد، ارتفاع طاق باقی مانده از زلزله ۵/۸ متر است ، ساختمان مسجد کبود در ربیع الاول سال ۸۷۰ هجری قمری به پایان رسیده است . شبستان بزرگ مسجد به ابعاد ۵/۱۶ متر می باشد . این مسجد به علت به کار رفتن کاشی های معرق کاری شده آبی و کبود و لاجوردی به نام فیروزه اسلامی شهرت یافته است.

شبستان بزرگ در سه طرف شمالی و شرقی و غربی خود رواقی به عرض ۴۰/۴ متر دارد با طاق های ضربی کم ارتفاع قسمت جنوبی مسجد شبستان کوچکی موسوم به مقبره را دارد.

آزاره دیوارهای مسجد از سنگ مرمر به ارتفاع ۲ متر و بر بالای آنها سورة النساء حجاری شده است کتیبه های متعدد مسجد با خطوط ثلث ، نسخ و کوفی و تعلیق به خط نعمت اله ابن محمد البواب می باشد . در زلزله سال ۱۱۹۳ قمری به کلی ویران شد و از این بنای عظیم و نفیس فقط سردرب و چند جرز پایه های شبستان باقی مانده بود که در سال های اخیر (۱۳۶۸) گنبد های آن به منظور حفاظت نفایس باقی مانده از زلزله با بودجه و نظارت انجمن آثار ملی و سازمان ملی حفاظت آثار باستانی سابق و با همکاری و تلاش سازمان میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی توسط مرحوم استاد حاجی رضا معماران، هنرمند بزرگ، معمار نامدار و انان مؤمن و پاکدامن تبریزی دوباره سازی شده و شاهکار معماری گنبدی محسوب می شود. بلندی گنبد بزرگ مسجد کبود از کف مسجد در حدود ۴۰ متر است. در بخش زیرزمین شبستان کوچک، مقبره خانوادگی جهانشاه بن قرايوسف از دودمان قره قویونلوها وجود دارد تمام مرمهرای این د از معادن آذر شهر (دهخوارقان سابق) است.